Οδηγός υλοποίησης 2ης βιντεοπαρουσίασης

ΤΟ ΠΙΚ ΝΙΚ

Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης
για τον λύκο στην Πάρνηθα και την Ελλάδα

Ο ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ ΜΟΥ ΗΡΩΑΣ...Ο ΛΥΚΟΣ!

Σύντομη περιγραφή

Στο *1ο μέρος* της αφήγησης ο Σάββας και η παρέα του έχουν φτάσει στην Πάρνηθα και γιορτάζουν τα γενέθλια του πρωταγωνιστή. Αμέσως η κουβέντα πηγαίνει στον αγαπημένο ήρωα του Σάββα, τον λύκο. Ο Μάριος, η Λίνα και η Άννα έχουν πολλές απορίες για τον λύκο και ο Σάββας πρόθυμα τους ξεδιπλώνει όλα τα μυστικά της επικοινωνίας μιας αγέλης λύκων.

Στο *2ο μέρος* και στην πλευρά των λύκων λύνονται και εκεί πολλές απορίες. Όλοι οι ενήλικοι λύκοι της αγέλης εξηγούν στο μικρό λυκάκι τους κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίσει στο δάσος και πώς πρέπει να συμπεριφέρεται. Εξηγούν, επίσης, τους ρόλους και τους κανόνες που υπάρχουν μέσα σε μια αγέλη, ώστε να μπορεί να επιβιώσει.

Στόχοι

- Να γνωρίσουν τα παιδιά την κοινωνική οργάνωση του λύκου.
- Να αντιληφθούν τους κινδύνους που αντιμετωπίζει ο λύκος ως άγριο ζώο.

Θεματικές ενότητες της 2ης βιντεοπαρουσίασης

- Οι απόψεις και τα στερεότυπα για τον λύκο
- Η εξέλιξη του είδους
- Η επικράτεια μιας αγέλης
- Οι τρόποι επικοινωνίας του λύκου
- Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου
- Η αγέλη και η κοινωνική οργάνωση του λύκου

Το περιεχόμενο της 2ης βιντεοπαρουσίασης

Σκηνή 1η:

Η ιστορία ξεκινά με το τραγούδι γενεθλίων και την απορία για το αν ο λύκος είναι και αυτός σοφός.

Πρόταση διδακτικής αξιοποίησης:

Τα γενέθλια είναι μια σημαντική κοινωνική εκδήλωση, ιδιαίτερα στην παιδική ηλικία. Με αφορμή το εν λόγω πρόγραμμα και, σε συνδυασμό και με την 1η βιντεοπαρουσίαση «ΤΑ ΓΕΝΕΘΛΙΑ», ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει αντίστοιχες δραστηριότητες. Για παράδειγμα, μπορεί να ξεκινήσει μια συζήτηση αφορμώμενος από τις εξής ερωτήσεις: «Πότε έχετε γενέθλια», «Πού και πώς θα θέλατε να τα γιορτάσετε;».

Βλ. σχετικά και την Ενότητα: Γ. ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ Α.1 ΓΛΩΣΣΑ στο *Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση, 2021*. Στις ενδεικτικές δραστηριότητες για τη γλωσσική ανάπτυξη και την επικοινωνία των παιδιών προτείνεται, μεταξύ άλλων, η εξής δραστηριότητα: *Παρουσιάζουν μια φωτογραφία της οικογένειάς τους και διηγούνται την ιστορία της φωτογραφίας (π.χ. γενέθλια, μια εκδρομή κτλ.) χρησιμοποιώντας όποια γλώσσα επιθυμούν ή εναλλάσσοντας γλωσσικούς κώδικες ή και στοιχεία μη λεκτικής επικοινωνίας.*

Σκηνή 1η:

Δραστηριότητα
Εσείς παιδιά τι γνώμη έχετε για τον λύκο;

Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να συζητήσει με τα παιδιά τη γνώμη τους για τον λύκο.

- Σε ένα εμφανές σημείο (π.χ. πίνακας, χαρτόνι, χαρτί του μέτρου) μπορεί να σημειώσει επίθετα ή εκφράσεις που θα χρησιμοποιήσουν τα παιδιά, για να περιγράψουν την εικόνα που έχουν για τον λύκο.
- Οι λέξεις και οι εκφράσεις μπορούν να αξιοποιηθούν κατά την ολοκλήρωση του προγράμματος. Ο/η εκπαιδευτικός επανέρχεται με την ίδια ερώτηση και καταγράφει με τον ίδιο τρόπο τις απόψεις που τώρα έχουν τα παιδιά.
- Ακολουθεί μία απλή σύγκριση των λέξεων και εκφράσεων που χρησιμοποιήσαν τα παιδιά, για να περιγράψουν την εικόνα που έχουν για τον λύκο. Έτσι, μπορεί να ξεκινήσει μια συζήτηση για τα στερεότυπα που ίσως έχουμε και για το αν αυτά αλλάζουν, όταν μαθαίνουμε περισσότερα για κάποιο θέμα.

Σκηνή 1η:

Θεματική ενότητα:
Οι απόψεις και τα στερεότυπα για τον λύκο

Καθ' όλη τη διάρκεια της εξελικτικής του πορείας ο άνθρωπος και ο λύκος συνυπήρχαν. Υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι, προτού γίνουν «εχθροί», ο λύκος και ο άνθρωπος-κυνηγός ζούσαν σε αρμονική συμβίωση και ότι η ύπαρξη του ενός ωφελούσε την ύπαρξη του άλλου. Θεωρείται ότι οι λύκοι που ζούσαν κοντά σε ανθρώπινους καταυλισμούς λειτουργούσαν ως προειδοποιητικά συστήματα. Λόγω των ισχυρών αισθήσεών τους της ικανότητάς τους να επικοινωνούν μέσω ουρλιαχτών, προειδοποιούσαν με τον τρόπο αυτόν τους ανθρώπους για την προσέγγιση αντιπάλων.

Για πολλούς από τους ιθαγενείς της Βόρειας Αμερικής ο λύκος αποτελούσε αντικείμενο σεβασμού εξαιτίας της ισχυρής του αφοσίωσης προς την αγέλη του, των κυνηγετικών του δεξιοτήτων και του ρόλου του να επηρεάζει την υγεία ενός οικοσυστήματος, σκοτώνοντας τα αδύναμα και άρρωστα άτομα ενός πληθυσμού. Τον Μεσαίωνα, όμως, η σχέση ανθρώπου και λύκου αλλάζει οριστικά τόσο στην Ευρώπη όσο και στη Βόρεια Αμερική, με αποτέλεσμα το είδος να εξαφανίζεται από χώρες όπως η Αγγλία, η Ιρλανδία κ.ά. Αυτή η αλλαγή στάσης, αλλά και η ανέκαθεν ανταγωνιστική σχέση του δυτικού ανθρώπου με τον εξίσου ικανό θηρευτή οδηγεί τον λύκο στον εξευτελισμό (έως και στον βίαιο βασανισμό) και σε μια αρνητική στάση εναντίον του, που πολύ συχνά αποτυπώνεται στη μυθολογία και τη λογοτεχνία.

Ο λύκος έχεις δυσφημιστεί πολύ στη δυτική λογοτεχνία, κάτι που έχει βλάψει την επιβίωσή του. Η προκατάληψη και ο φόβος έχουν δημιουργήσει ένα φανταστικό τέρας που με συνέπεια παίζει τον «κακό» στις ευρωπαϊκές ιστορίες. Έτσι, ο φόβος αυτός πολλές φορές ξεκινά από την πρώιμη παιδική ηλικία και σχετίζεται με τα

Σκηνή 1η:

Θεματική ενότητα:
Οι απόψεις και τα στερεότυπα για τον λύκο

κλασικά παραμύθια με πρωταγωνιστή τον λύκο αλλά και με άλλες προφορικές παραδόσεις (παροιμίες, γνωμικά, μύθοι κ.ά).

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μεταστροφή της αρνητικής εικόνας του λύκου στα ελληνικά παραμύθια, τα κόμικς και την παιδική λογοτεχνία (βλ. σχετικά και στο *Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση*, 2021, στη Θεματική Ενότητα «Τεχνολογίες της Επικοινωνίας και Πληροφορίας [ΤΠΕ]» του Θεματικού Πεδίου «Παιδί και Επικοινωνία», όπου προτείνεται η εξής Ενδεικτική Δραστηριότητα: «[Τα παιδιά] Αξιοποιώντας τις δυνατότητες του λογισμικού παρουσίασης, σχεδιάζουν και υλοποιούν το εικονογραφημένο σενάριο ενός παιχνιδιού [π.χ. του καλού λύκου που πρέπει να περάσει από δοκιμασίες συλλογής αντικειμένων, αποφυγής εμποδίων κ.λπ., για να σώσει την κοκκινοσκουφίτσα]). Ο λύκος πρωταγωνιστεί σε πολλές ιστορίες χωρίς να είναι -απαραίτητα ή στερεοτυπικά- ο κακός, αλλά ο ήρωας περιπετειών, αστείων καταστάσεων και γενικά ιστοριών που συνδέονται με τη φαντασία.

Στο δικό μας παραμύθι «Ο ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ ΜΟΥ ΗΡΩΑΣ... Ο ΛΥΚΟΣ», ο παρεξηγημένος αυτός θηρευτής ξεδιπλώνει την ιστορία του με όλα τα απαραίτητα παραμυθικά στοιχεία (ανθρώπινη ομιλία και ανθρώπινα χαρακτηριστικά στα ζώα, φανταστικές μετακινήσεις σε απροσδιόριστο χώρο κ.ά.), αλλά με την πρόθεση να αποτυπωθεί η βιολογία και η οικολογία του με παιδαγωγικά και γλωσσικά ενδεδειγμένο τρόπο για μικρά και μεγάλα παιδιά!

Σκηνή 1η:

Θεματική ενότητα:
Οι απόψεις και τα στερεότυπα για τον λύκο

Περισσότερες πληροφορίες για τη θεματική ενότητα:

Θεοδωρακόπουλος, Χ. Λευτέρης & Χαρούλα Κρομυάδου (2012), *Όταν την προβιά τη φοράει η «κοκκινοσκουφίτσα»*, Πινάκιο, άρθρο για τον λύκο στην ιστορία, την παράδοση, του μύθους και τα παραμύθια.

Μουσείο Φυσική Ιστορίας Κρήτης, *Ο λύκος των παραμυθιών και ο λύκος της φύσης*, Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την Προσχολική Ηλικία και την Α' τάξη Δημοτικού για την εικόνα του λύκου στα παραμύθια. Εφαρμογές του εκπαιδευτικού προγράμματος:
- Βρεφονηπιακός σταθμός «Ορφέα», της Διεύθυνσης Εκπαίδευσης του Δ.Ο.Ε.Π.Α.Π.–ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Δήμου Βόλου, 2022–2023
- Νηπιαγωγείο Κάτω Ασιτών, 2012–2013.

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Ο ΛΥΚΟΣ ΜΑΣ ΕΝΩΝΕΙ, Συντον. Χαρούλα Κρομυάδου. Ιστότοπος με ερευνητικές εργασίες για τον λύκο στους μύθους, τα παραμύθια και τους πολιτισμούς.

Κωνσταντίνου, Ειρήνη (2017). *Ο Λύκος Των Παραμυθιών. Καλός Ή Κακός; Αντιστροφή Των Ρόλων Και Ανατροπή Του Στερεοτυπικού Χαρακτήρα Μέσα Από Την Αξιοποίηση Του Παραμυθιού: «Τα Τρία Μικρά Λυκάκια» του Ευγένιου Τριβιζά*, Εκπαιδευτικό πρόγραμμα, Πανεπιστήμιο Πάτρας.

Γαβριηλίδου, Σοφία (2013). «Όταν η Κοκκινοσκουφίτσα φεύγει από το δάσος των Γκριμ» στο *ΚΕΙΜΕΝΑ για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής και Εφηβικής Λογοτεχνίας*, Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Τζημούλη, Θ., Στάθη, Ο., Τσιτινίδου, Μ., Καραγιάννης, Χ., Μανωλοπούλου, Ε., Νάνου, Ν., Μπάδα, Δ., Παπαδημητροπούλου, Α., Κίρλας, Μ. & Χ. Κρομυάδου (2010). «Παιδαγωγικό Υλικό για τον Λύκο: Τα Αποτελέσματα της Ομάδας του Αρκτούρου 'Ο Λύκος μας Ενώνει'» στο 5ο Συνέδριο της ΠΕΕΚΠΕ: *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Το Σταυροδρόμι της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, Ιωάννινα.

WWF, Συνέντευξη: μία διαφορετική ανάγνωση της Κοκκινοσκουφίτσας.

Σκηνή 2η:

Τα παιδιά συζητούν για την ικανότητα επιβίωσης του λύκου, για τη συνεργασία των λύκων στην αγέλη και τους τρόπους επικοινωνίας τους. Αναφέρονται στους ήχους που χρησιμοποιούν (ουρλιαχτό), την οσμή και τη γλώσσα του σώματος.

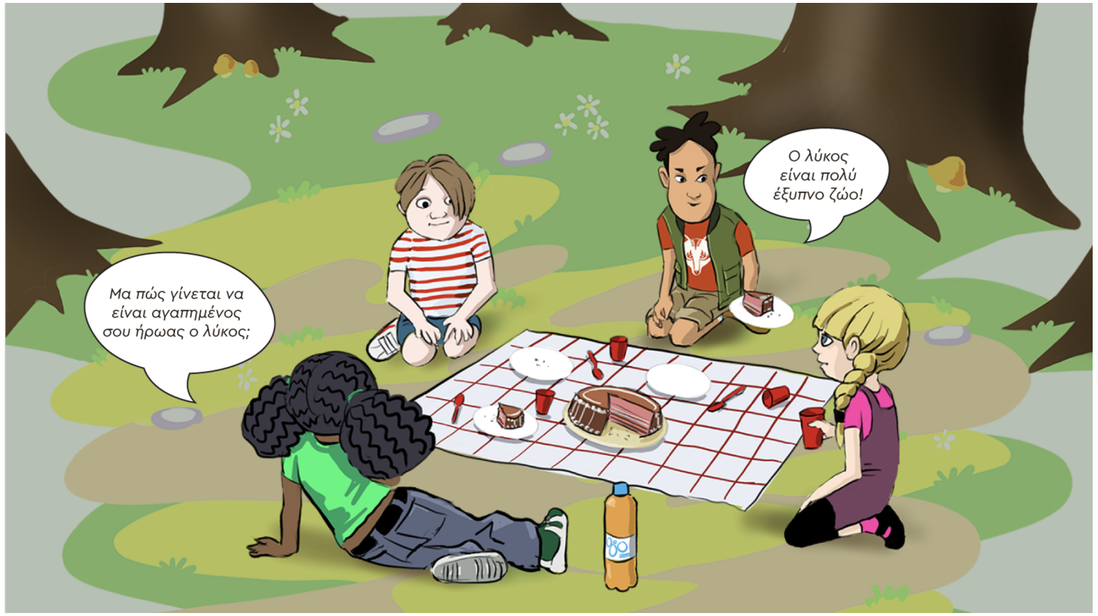

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα:
Η εξέλιξη του είδους

Ο λύκος *(Canis lupus)* ανήκει στην οικογένεια των κυνοειδών *(Canidae)*, η οποία με τη σειρά της ανήκει στην τάξη των σαρκοφάγων θηλαστικών *(Carnivora)*. Θα πρέπει να ταξιδέψουμε πολύ πίσω στον χρόνο, για να συναντήσουμε τους μακρινούς του προγόνους. Γιατί ο λύκος πήρε τη σημερινή μορφή του πριν από περίπου 1 εκατομμύριο χρόνια!

Στην οικογένεια των κυνοειδών -που έχουν παγκόσμια εξάπλωση, εκτός από την Ανταρκτική, τη Μαδαγασκάρη και τα νησιά της Ωκεανίας- ανήκουν 37 είδη, μεταξύ των οποίων οι σκύλοι, οι λύκοι, τα τσακάλια, οι αλεπούδες κ.ά. Παρακάτω εμφανίζονται τα στάδια αυτής της εξέλιξής.

Ηώκαινος εποχή, πριν από 54–40 εκατομμύρια χρόνια	Εμφανίζονται στη Βόρεια Αμερική οι πρόγονοι των **σαρκοφάγων**, τα Μιακίδια *(Miacidae)*. Είχαν αρχικά μακρύ σώμα και κοντά πόδια.
Ολιγόκαινος εποχή, πριν από 35 εκατομμύρια χρόνια	Από τα Μιακίδια διαχωρίζονται τα *Cynodictis*, οι αρχαιότεροι πρόγονοι του λύκου. Από τα *Cynodictis* προήλθαν τα *Cynodesmus* και τα *Tomarctus*, ζώα τα οποία άρχισαν σταδιακά να εμφανίζουν τα χαρακτηριστικά των κυνοειδών, όπως π.χ. μακριά και πιο συμπαγή πόδια, κατάλληλα για τρέξιμο σε ανοιχτές εκτάσεις.

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα:
Η εξέλιξη του είδους

Μειόκαινος εποχή,
πριν από 15 εκατομμύρια χρόνια

Από τα *Tomarctus* διαχωρίζεται ο κοντινότερος χρονικά συγγενής του λύκου, ο *Canis dirus*, που αποκαλείται και «γίγαντας των λύκων», καθώς επίσης και η αλεπού. Ο *Canis dirus* ήταν 1,5 φορά μεγαλύτερος από τον σημερινό λύκο και εξαφανίστηκε πριν από 2 εκατομμύρια χρόνια, επειδή το κλίμα έγινε ψυχρότερο, γεγονός που οδήγησε στην εξαφάνιση των μεγάλων θηραμάτων με τα οποία τρεφόταν.

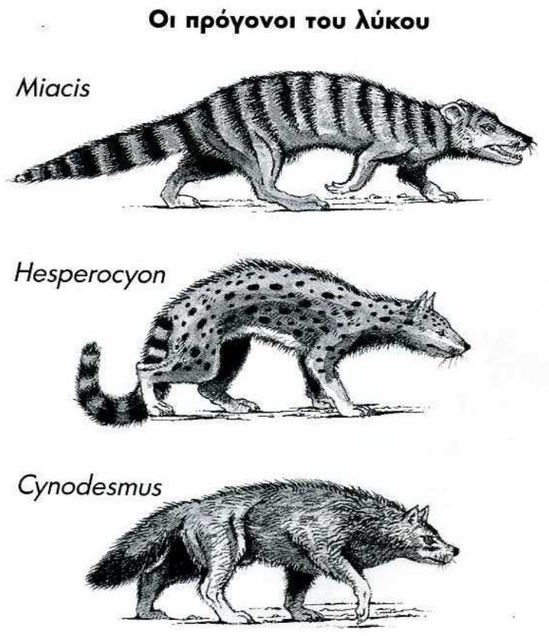

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα:
Η εξέλιξη του είδους

Πριν από **7 εκατομμύρια χρόνια**	Καταφτάνουν στην Ευρώπη τα πρώτα μέλη της οικογένειας των κυνοειδών, από τα οποία προήλθε τελικά ο σημερινός λύκος.
Πριν από **≈800.000 χρόνια**	Οι λύκοι «επέστρεψαν» στην κοιτίδα τους, τη Βόρεια Αμερική μέσω του Βερίγγειου πορθμού, που τότε ήταν ακόμη ξηρά.
Σήμερα	Η ταξινόμηση του λύκου είναι υπό έρευνα. Οι επιστήμονες έχουν καταλήξει σε 2 βασικά είδη: 1) τον γκρίζο λύκο (*Canis lupus*) και 2) τον κόκκινο λύκο (*Canis rufus*), τα οποία περιλαμβάνουν και πολλά υποείδη.

Πηγές:

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ (2000). «ΛΥΚΟΣ», *Μικρή Άρκτος*, 23, Θεσσαλονίκη.

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ (2003). *Ζώα που κινδυνεύουν: Λύκος*. Επιμ. Βάσω Πετρίδου, Εικονογρ. Γιώργος Υφαντής. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ.

Περισσότερες πληροφορίες για τη θεματική ενότητα:
Εκπαιδευτικό βίντεο για τα είδη των λύκων στα **αγγλικά**: Wolf | Science for Kids, Little School.

Σκηνή 2η:

Δραστηριότητα *Παιδιά, ελάτε να ακούσουμε τη φωνή του...*

Πρόταση διδακτικής αξιοποίησης:

- Τα παιδιά μπορούν να ακούσουν το ηχητικό απόσπασμα που περιλαμβάνεται στη βιντεοπαρουσίαση και, με την παρότρυνση του/της εκπαιδευτικού, να μιμηθούν το ουρλιαχτό του λύκου.

- Το ηχητικό αρχείο προέρχεται από καταγραφές από το *Κέντρο Προστασίας Λύκου & Λύγκα του ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ*.

Σκηνή 2η:

Δραστηριότητα *Παιδιά, ελάτε να ακούσουμε τη φωνή του…*

Παρακάτω, άλλες 2 παρόμοιες στιγμές με ουρλιαχτά λύκων, που φιλοξενούνται στον ΑΡΚΤΟΥΡΟ.

Το ουρλιαχτό ενός αρχηγού!

Η Ζέλντα, είναι η πιο κοινωνική από τους πέντε λύκους που ήρθαν από την Αυστρία. Με το ουρλιαχτό της δείχνει ότι είναι η αρχηγός της αγέλης, ενώ και στο τάισμα τρώει πάντα πρώτη και, όταν τελειώσει, αφήνει και τους υπόλοιπους να πλησιάσουν.

Το ουρλιαχτό του λύκου διαφοροποιείται, ανάλογα με την κοινωνική του θέση στην αγέλη. Οι νεαροί λύκοι ή οι λύκοι που βρίσκονται χαμηλά στην ιεραρχία, βγάζουν διακεκομμένα ουρλιαχτά και φωνές που θυμίζουν γάβγισμα σκύλου ή ουρλιαχτό τσακαλιού. **Το ουρλιαχτό του λύκου-αρχηγού της αγέλης είναι πιο μακρόσυρτο και σταθερό, όπως εδώ της Ζέλντα.**

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Το ουρλιαχτό της Ζέλντα, βίντεο, Facebook.

Το ουρλιαχτό όλης της αγέλης!

…και μερικά ουρλιαχτά ακόμη από τους αρκτικούς λύκους που φιλοξενούνται στο *Κέντρο Προστασίας Λύκου & Λύγκα του ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ*. Ζούσαν σε ζωολογικό κήπο της Ιταλίας που έκλεισε και έτσι ήρθαν στον ΑΡΚΤΟΥΡΟ για μια καλύτερη ζωή:

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Όταν επιτέλους πέφτει το πρώτο χιόνι…, βίντεο, Facebook.

Σκηνή 2η:

Δραστηριότητα *Τι νομίζετε ότι «είπε» ο ένας λύκος στον άλλο;*

- Τα παιδιά μπορούν να παρακολουθήσουν το ενσωματωμένο οπτικοακουστικό απόσπασμα και να σχολιάσουν με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού το μήνυμα που έλαβαν οι λύκοι με την όσφρησή τους.
- Εφόσον, ο/η εκπαιδευτικός καταγράψει τις απαντήσεις των παιδιών, στη συνέχεια μπορεί να τους αναφέρει με απλά λόγια τι είπανε.
- **Απάντηση:** Το βίντεο προέρχεται από το *σύστημα αυτόματων καμερών του ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ* στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος για την βιοποικιλότητα. Θα μπορούσε να έχει τον τίτλο: «Η μάχη της επικράτειας!». Οι λύκοι της συγκεκριμένης αγέλης μυρίζουν ίχνη από μια άλλη αγέλη και προσπαθούν να τα υπερ-καλύψουν με τη δική τους μυρωδιά. Έτσι, προστατεύουν την επικράτεια τους από ανεπιθύμητες εισβολές άλλων αγελών.

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα:
Η επικράτεια μας αγέλης

- Τα όρια κάθε αγέλης μπορεί να μεταβάλλονται ανάλογα με την εποχή ή τη διαθεσιμότητα τροφής, Αν, για παράδειγμα, το είδος της τροφικής πηγής στο οποίο βασίζεται η αγέλη για την επιβίωσή της μεταναστεύει, πρέπει και οι λύκοι να ακολουθήσουν τις μετακινήσεις αυτές. Στην Ελλάδα το μέγεθος των επικρατειών κυμαίνεται από 100 έως 460 χλμ².

- Ο αρχηγός της αγέλης οριοθετεί με ούρα και περιττώματα καθώς και με σημάδια – γδαρσίματα στα δέντρα την επικράτειά του. Τα καθορισμένα όρια δεν «επιτρέπεται» να παραβιαστούν από καμία άλλη αγέλη.

- Αν οι εισβολείς επιμείνουν, μπορεί να ακολουθήσουν μέχρι και θανατηφόρες συγκρούσεις (η πρώτη αιτία φυσικής θνησιμότητας του λύκου είναι η αλληλοεξόντωση λύκων, που ανήκουν σε διαφορετικές αγέλες).

- Με την έλευση του χειμώνα, η αγέλη εισέρχεται στη λεγόμενη «νομαδική φάση», κατά την οποία μετακινείται συνεχώς μέσα στα όρια της επικράτειάς της.

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα:
Η επικράτεια μας αγέλης

Προστατεύοντας την αγέλη

Πρόκειται για ολόκληρο το βίντεο, μέρος του οποίου εμφανίζεται στη συγκεκριμένη δραστηριότητα της 2ης βιντεοπαρουσίασης. Μια αγέλη λύκων ελέγχει την επικράτειά της. Το βίντεο εντάσσεται στη σειρά ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ, που προβάλλεται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσής του και έχει τίτλο «ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΔΙΟ». Τα βίντεο αυτά μας δίνουν πληροφορίες για την ελληνική βιοποικιλότητα (βλ. σχετικά το βίντεο: Η κρυφή ζωή του δάσους, ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ).

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Νυχτερινή βόλτα για μία αγέλη λύκων, βίντεο, Facebook.

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα:
Η επικράτεια μας αγέλης

Η οριοθέτηση της Τζένης!

Από τις κάμερες που έχουν τοποθετηθεί στο Κέντρο Προστασίας Λύκου & Λύγκα του ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ μπορούμε να παρατηρούμε συχνά τη συμπεριφορά τους. Στο βίντεο αυτό βλέπουμε μία κλασική περίπτωση οριοθέτησης περιοχής, κάτι που συνηθίζεται στα κυνοειδή.

Η Τζένη αρχικά οριοθετεί την περιοχή της με ούρα αλλά και με σκάψιμο και, στη συνέχεια, ο Ορφέας περνάει από το σημείο και απομακρύνεται δείχνοντας υποταγή.

Αυτή είναι η λογική του σημαδέματος. Ένα ζώο, δηλαδή, μπορεί να μυρίσει και είτε να το αποφεύγει, αν είναι υποτακτικό, είτε να το σημαδέψει από πάνω, αν είναι κυρίαρχο ή ίσο στην ιεραρχία.

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Οριοθέτηση – Territory marking, βίντεο, Facebook.

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα: **Οι τρόποι επικοινωνίας του λύκου**

Οι λύκοι επικοινωνούν με τη στάση του σώματός τους και με χαρακτηριστικές εκφράσεις προσώπου μεταφέροντας μηνύματα για τα συναισθήματα, τη διάθεση ή την πρόθεσή τους. Ένας επιπλέον τρόπος επικοινωνίας είναι και το ουρλιαχτό, που είδαμε παραπάνω. Στη 2η βιντεοπαρουσίαση τα παιδιά γνωρίζουν τι σημαίνουν ορισμένες από τις στάσεις σώματος του λύκου, για να μπορούν να τις ερμηνεύουν. Περισσότερες πληροφορίες για τους τρόπους επικοινωνίας των λύκων:

* Βλ. παρακάτω για τους μοναχόλυκους στη Θεματική ενότητα: Η αγέλη και η κοινωνική οργάνωση του λύκου

Τα ουρλιαχτά

- Είναι μύθος ότι οι λύκοι ουρλιάζουν στο φεγγάρι και την πανσέληνο.
- Η ηχητική επικοινωνία των λύκων αποτελείται από ένα πλήθος ουρλιαχτών και γρυλισμάτων.
- Αν και όλες οι λειτουργίες του ουρλιαχτού δεν είναι γνωστές, οι επιστήμονες πιστεύουν ότι οι λύκοι μπορεί να ουρλιάζουν για να συγκεντρώσουν την αγέλη τους, να διεκδικήσουν έδαφος, να προειδοποιήσουν τους εισβολείς να φύγουν από την επικράτειά τους.
- Οι λύκοι έχουν εξαιρετική ακοή και υπό ορισμένες συνθήκες μπορούν να ακούσουν ένα ουρλιαχτό έως και 10 χλμ. μακριά αναλόγως του ανάγλυφου μιας περιοχής.
- Το ουρλιαχτό του λύκου είναι ένας βαθύς και συνεχής ήχος που παραμένει σταθερός ή μεταβάλλεται ομαλά.
- Το ουρλιαχτό ενός λύκου διαρκεί κατά μέσο όρο 35 δευτερόλεπτα, κατά τη διάρκεια των οποίων το ζώο ουρλιάζει πολλές φορές. Μια «συνεδρία» διαρκεί κατά μέσο όρο 85 δευτερόλεπτα. Ξεκινά από έναν μόνο λύκο και, μετά το πρώτο ή το δεύτερο ουρλιαχτό του, μπορεί να συμμετάσχουν ένας ή περισσότεροι άλλοι.
- Οι λύκοι διασποράς (ή αλλιώς μοναχόλυκοι*) δεν ουρλιάζουν συχνά για λόγους απόκρυψης της θέσης τους από άλλες αγέλες λύκων.
- Εκτός από το γάβγισμα των κουταβιών με υψηλό τόνο, τα ουρλιαχτά του λύκου σχεδόν ποτέ δεν περιλαμβάνουν γάβγισμα.
- Το γρύλισμα μεταφέρει επιθετικότητα και συνήθως προέρχεται από ένα κυρίαρχο αρσενικό που απειλεί.

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα:
Οι τρόποι επικοινωνίας του λύκου

Φυσικές συμπεριφορές

- Ένα μεγάλο μέρος της επικοινωνίας του λύκου βασίζεται στη γλώσσα του σώματος.
- Εξειδικευμένες συμπεριφορές και στάσεις σώματος έχουν εξελιχθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλλουν στη μείωση της επιθετικότητας μεταξύ των ατόμων εντός της αγέλης. Η γλώσσα του σώματος βοηθά τα μέλη της αγέλης να ζουν πιο αρμονικά.
- Οι εκφράσεις του προσώπου χρησιμοποιούνται συχνά για την έκφραση συναισθημάτων.
- Οι λύκοι μπορεί να υποδεικνύουν κυρίαρχη συμπεριφορά προβάλλοντας τα δόντια και στρέφοντας τα όρθια αφτιά τους προς τα εμπρός.
- Οι λύκοι χρησιμοποιούν επίσης τη θέση της ουράς τους για να επικοινωνήσουν τα συναισθήματά τους.
- Οι λύκοι που εκφράζουν απειλητική συμπεριφορά κρατούν την ουρά τους ψηλά, σχεδόν κάθετα, ενώ οι υποτακτικοί λύκοι χαμηλώνουν τον εαυτό τους μπροστά στα κυρίαρχα μέλη της αγέλης με ουρές κρυμμένες ανάμεσα στα πόδια τους.

Σκηνή 2η:

Θεματική ενότητα: **Οι τρόποι επικοινωνίας του λύκου**

Στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ *Το μυστήριο της μικρής αρκούδας*, το οποίο περιλαμβάνει γρίφους για τα άγρια ζώα και τη βιοποικιλότητα, ο 4ος γρίφος που καλούνται να λύσουν οι μαθητές/τριες σχετίζεται με το πόσο μακριά μπορεί ένας λύκος να ακούσει το ουρλιαχτό ενός άλλου λύκου της αγέλης του. Το παιχνίδι είναι απλό και μπορεί με την κατάλληλη καθοδήγηση από τον/την εκπαιδευτικό να προβληθεί και στα παιδιά του Νηπιαγωγείου. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι εγκεκριμένο από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού και υλοποιείται στα σχολεία από το 2016.

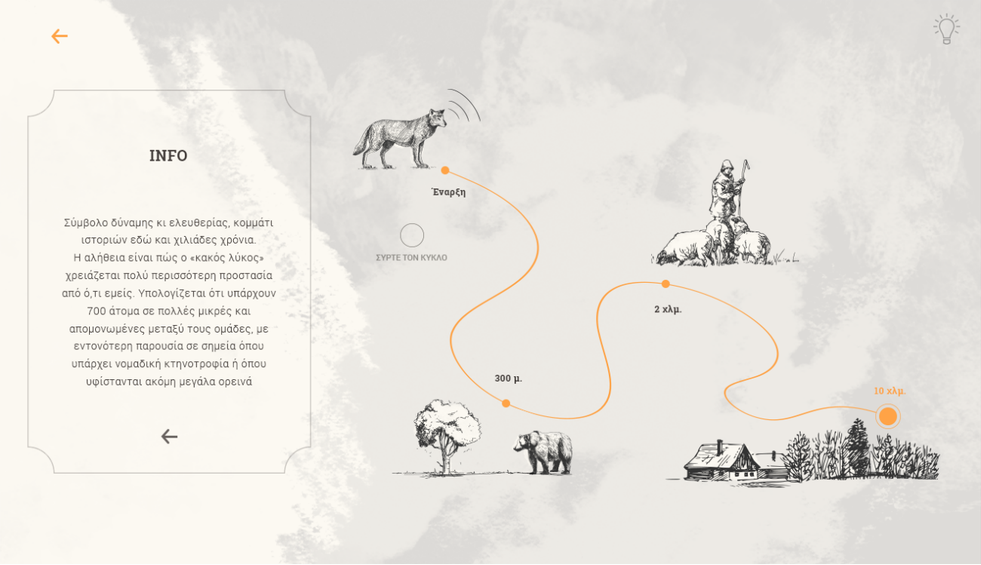

Δείτε το παιχνίδι εδώ: https://www.arcturos.gr/game/

Στον Οδηγό Εκπαιδευτικού μπορείτε να βρείτε πολλές πληροφορίες, βίντεο και φωτογραφίες για τον λύκο στην ενότητα: 4ος Γρίφος: «Ναι; Με ακούτε;» – Ο λύκος

Σκηνή 2η:

Δραστηριότητα *Τι «λέει» το λυκάκι;*

Η δραστηριότητα (βλ. φύλλο δραστηριότητας για εκτύπωση) αναφέρεται στην επικοινωνία του λύκου με τη στάση του σώματος και τις εκφράσεις του προσώπου του.

Διαδικασία:

1. Κατά τη βιντεοπαρουσίαση εμφανίζονται μία μία οι εικόνες του λύκου στις διαφορετικές στάσεις. Ο/η εκπαιδευτικός σε κάθε μία μπορεί να κάνει παύση του βίντεο.

2. Ο/η εκπαιδευτικός απευθύνεται στα παιδιά με ερωτήματα, όπως «Τι νομίζεις ότι νιώθει εδώ το λυκάκι;/ Ποια είναι η πρόθεσή του;/ Τι παρατηρείτε στη στάση του σώματος (ουρά, αφτιά κ.λπ.);/ Ποια είναι η έκφραση στο πρόσωπό του;».

3. Τα παιδιά αποκρίνονται με τα σχόλιά τους. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να εμφανίσει στη συνέχεια του βίντεο τη λεκτική περιγραφή της πρόθεσης, της διάθεσης ή των συναισθημάτων του λύκου με βάση τη στάση του σώματος και την έκφραση του προσώπου του.

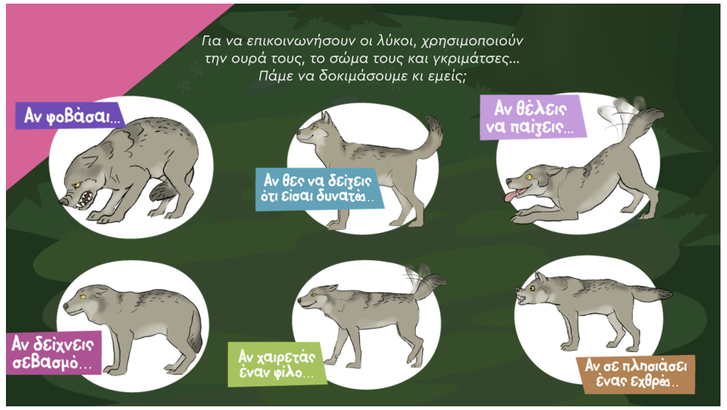

Σκηνή 3η:

Το παιχνίδι των παιδιών με τη στάση σώματος του λύκου.

Πρόταση διδακτικής αξιοποίησης:

- Στις δραστηριότητες επέκτασης προτείνεται κινητικό παιχνίδι με παραλλαγές βασισμένες στη μίμηση που θυμίζουν παιδική γιόγκα (βλ. Δραστηριότητα: «Μιλάω» όπως το λυκάκι).

- Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να αρχίσει μια συζήτηση, από τη βιντεοπαρουσίαση ακόμη, για τις στάσεις του λύκου και των μικρών ηρώων και, στη συνέχεια, να επεκτείνει ακόμη περισσότερο τη σωματική και λεκτική επικοινωνία των παιδιών μέσα από τις δραστηριότητες.

Σκηνή 4η:

Η αφήγηση μεταφέρεται στην αγέλη των λύκων. Το μικρό λυκάκι έχει απορίες για τη σχέση του λύκου με τον άνθρωπο.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα: **Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου**

Δύο είναι οι σημαντικότερες παράμετροι που καθορίζουν την επιτυχία επιβίωσης ενός είδους: το μέγεθος των άμεσων ή έμμεσων ανθρωπογενών παρεμβάσεων και ο ρυθμός με τον οποίο συντελούνται οι όποιες αλλαγές στον βιότοπο του είδους. Οι γρήγορες και εκτεταμένες στον χώρο αλλαγές, περιορίζουν την ικανότητα και την ταχύτητα προσαρμογής του είδους.

Οι σημαντικότερες απειλές για τον λύκο στην Ελλάδα είναι:

- Η παράνομη θανάτωση.
- Η χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων.
- Ο υβριδισμός λύκου-σκύλου.
- Η όχληση λόγω αυξημένης πυκνότητας του οδικού δικτύου σε ευαίσθητες για τον λύκο περιοχές.
- Η μείωση της διαθέσιμης τροφής του, δηλαδή κυρίως των οπληφόρων, που οδηγεί τον λύκο στην προσέγγιση οικισμών και στην αναζήτηση τροφής στα σκουπίδια. Η συμπεριφορά αυτή ενέχει κινδύνους εξοικείωσης του λύκου με τον άνθρωπο ή/και συγκρούσεις μαζί του.
- Ο κατακερματισμός του βιοτόπου του λύκου από μεγάλης κλίμακας τεχνικά έργα ή ακόμη και η απώλεια του βιοτόπου του λόγω των πυρκαγιών.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

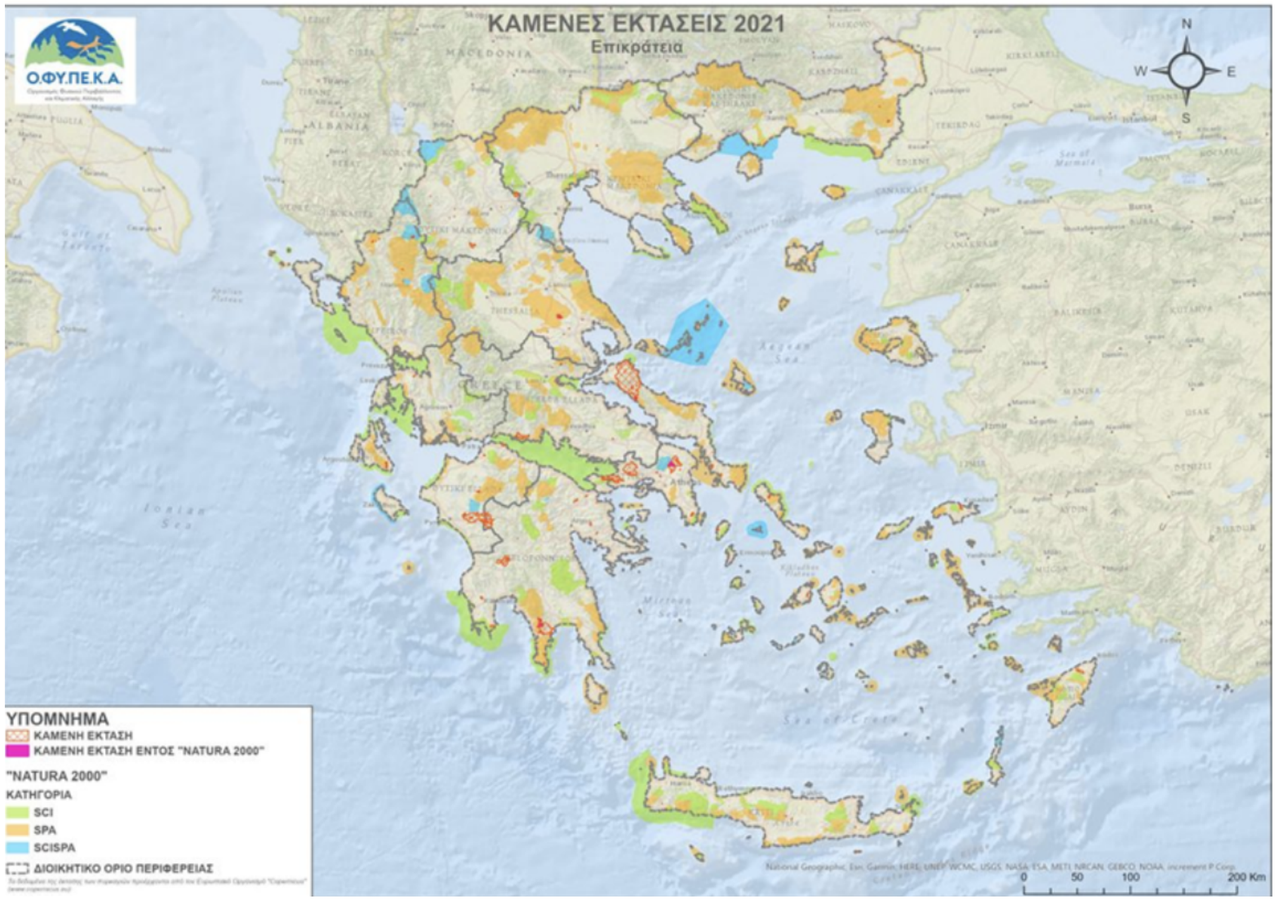

ΟΦΥΠΕΚΑ, Η επίδραση των πρόσφατων πυρκαγιών στο Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000, ανακοίνωση, Facebook.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

WWF, Πάρνηθα: 10 χρόνια μετά την καταστροφική πυρκαγιά, βίντεο.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

Η νομοθετική προστασία* του λύκου

Ο λύκος περιλαμβάνεται:

α) στα αυστηρά προστατευόμενα είδη στο Παράρτημα της Σύμβασης της Βέρνης, που έχει υπογραφεί το 1979 από όλες τις χώρες της Ε.Ε. και

β) στην οδηγία 92/43/Ε.Ε., όπου χαρακτηρίζεται ως πρωτεύον για προστασία είδος κάτω από τον 39° παράλληλο, δηλαδή νότια μιας ευθείας που ενώνει τον Αμβρακικό με τον Μαλιακό κόλπο στο ύψος περίπου της Λαμίας.

*Βλ. πιο αναλυτικά: Ηλιόπουλος Γιώργος (2018). *Η κατάσταση διατήρησης του λύκου στην Ελλάδα, ζητήματα σύγκρουσης και τρόποι αντιμετώπισης* (Τεχνική αναφορά), *σ.79. Καλλιστώ Π.Ο. στη σελ. 7.*

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

Πηγή: Ηλιόπουλος Γιώργος (2018). Η κατάσταση διατήρησης του λύκου στην Ελλάδα, ζητήματα σύγκρουσης και τρόποι αντιμετώπισης (Τεχνική αναφορά), σ.79. Καλλιστώ Π.Ο., σσ. 2 & 39.

Οι συγκρούσεις ανθρώπων και λύκων

Ο λύκος στις συνειδήσεις των περισσοτέρων ανθρώπων πέρα από σύμβολο της άγριας ζωής ταυτίζεται επίσης με τη σύγκρουση και όχι πάντα αδικαιολόγητα.

Η επανάκαμψη του είδους σε περιοχές όπου είχε εξαφανισθεί για δεκαετίες ή διατηρούσε χαμηλούς πληθυσμούς, έχει προκαλέσει τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της Ευρώπης πολλές αντιδράσεις από κτηνοτρόφους και κυνηγετικές οργανώσεις, κυρίως εξαιτίας των αυξημένων επιθέσεων και απωλειών σε κτηνοτροφικά ζώα ή κυνηγετικούς σκύλους αντίστοιχα ή ακόμα και εξαιτίας του ίδιου του φόβου για τους λύκους.

Η σύγκρουση αυτή είναι από τη φύση της αρκετά πολυσχιδής και πολύ-επίπεδη τόσο στην ερμηνεία όσο και στην αντιμετώπισή της, καθώς εμπλέκονται ζητήματα που αφορούν τόσο τις βιολογικές (π.χ. πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις λύκου με τα θηράματα του) όσο και τις κοινωνικές, οικονομικές, νομικές και ηθικές παραμέτρους του ζητήματος. Η πολυπλοκότητά αυτή συχνά δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή ενώ υπάρχουν αρκετές παρανοήσεις που συνοδεύονται από κοινωνική ένταση, γεγονός που δυσχεραίνει και καθυστερεί τις διαδικασίες επίλυσης και μετριασμού των επιπτώσεων της. […]

Οι απρόκλητες επιθέσεις υγιών (μη λυσσασμένων) λύκων σε ανθρώπους, αποτελούν ένα υπαρκτό, επιβεβαιωμένο, αλλά πολύ σπάνιο στις ανεπτυγμένες χώρες φαινόμενο κατά τον 20ο και 21ο αιώνα. […] Στην Ελλάδα δεν έχουν καταγραφεί αμιγώς απρόκλητες επιβεβαιωμένες επιθέσεις σε ανθρώπους.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα: **Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου**

Η αλληλεπίδραση ανθρώπων και λύκων στην Πάρνηθα

Από το 2012 στον Εθνικό Δρυμό εντοπίζεται (αρχικά από παρατηρήσεις εργαζομένων του πρώην Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας) η επανεμφάνιση του λύκου στην Πάρνηθα, ενώ είχε εξαφανιστεί από τη δεκαετία του '60. Η φυσική διαδικασία διασποράς του ζώου βρήκε στην Πάρνηθα κατάλληλες συνθήκες εποικισμού, καθώς η παρουσία του ελαφιού εξασφαλίζει τροφή.

Από τότε, έχουν προκύψει διάφορα θέματα ως προς την αλληλεπίδραση του λύκου με τον άνθρωπο, αλλά και διάφορα ζητήματα σχετικά με την επανεμφάνιση του είδους στον βιότοπο του Εθνικού Δρυμού.

Οι αρμόδιοι Φορείς (αρχικά ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας και, εν συνεχεία, ο Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής – ΟΦΥΠΕΚΑ) ανέλαβαν δράσεις ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και έρευνας. Πιο συγκεκριμένα ο ΟΦΥΠΕΚΑ:

- μαζί με την περιβαλλοντική οργάνωση Καλλιστώ και την κομβική συμβολή της Μονάδας Διαχείρισης Εθνικών Πάρκων Πάρνηθας, Σχοινιά και Προστατευόμενων Περιοχών Σαρωνικού Κόλπου συμμετέχει στο έργο **«LIFE Wild Wolf»** με στόχο την επίτευξη της ισορροπημένης διατήρησης του λύκου, μέσω της διαχείρισης δυνητικά κρίσιμων καταστάσεων που προκύπτουν σε τοπία της Ευρώπης που κυριαρχούνται από ανθρώπους.
- υλοποιεί το έργο «Δράσεις Διαχείρισης για την προστασία της βιοποικιλότητας του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας» της Πράξης «Επιχορήγηση του Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας για δράσεις διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, ειδών και οικοτόπων» (κωδικός ΟΠΣ (MIS)

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

5033697) με στόχο την **προστασία του πληθυσμού του κόκκινου ελαφιού** *(Cervus elaphus)*, την **προστασία του πληθυσμού του γκρίζου λύκου** *(Canis lupus)* **και τη διαχείριση της συμβίωσης των ανωτέρω ειδών στον Εθνικό Δρυμό Πάρνηθας**. Στο έργο περιλαμβάνονται δράσεις ενημέρωσης, εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης για την ενημέρωση του κοινού σχετικά με τη βιολογία και τις συμπεριφορές των ανωτέρω άγριων ζώων, την εκμάθηση ορθής συμπεριφοράς στους επισκέπτες του Δρυμού κατά την παραμονή τους στην Πάρνηθα, την κατανόηση του ευρύτερου κοινού για την αναγκαιότητα συνύπαρξης των ειδών ελαφιού και λύκου στην Πάρνηθα, την ευαισθητοποίηση του κοινού και την μεταβολή των αντιλήψεων και του τρόπου συμπεριφοράς.

Πηγή: ΟΦΥΠΕΚΑ

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

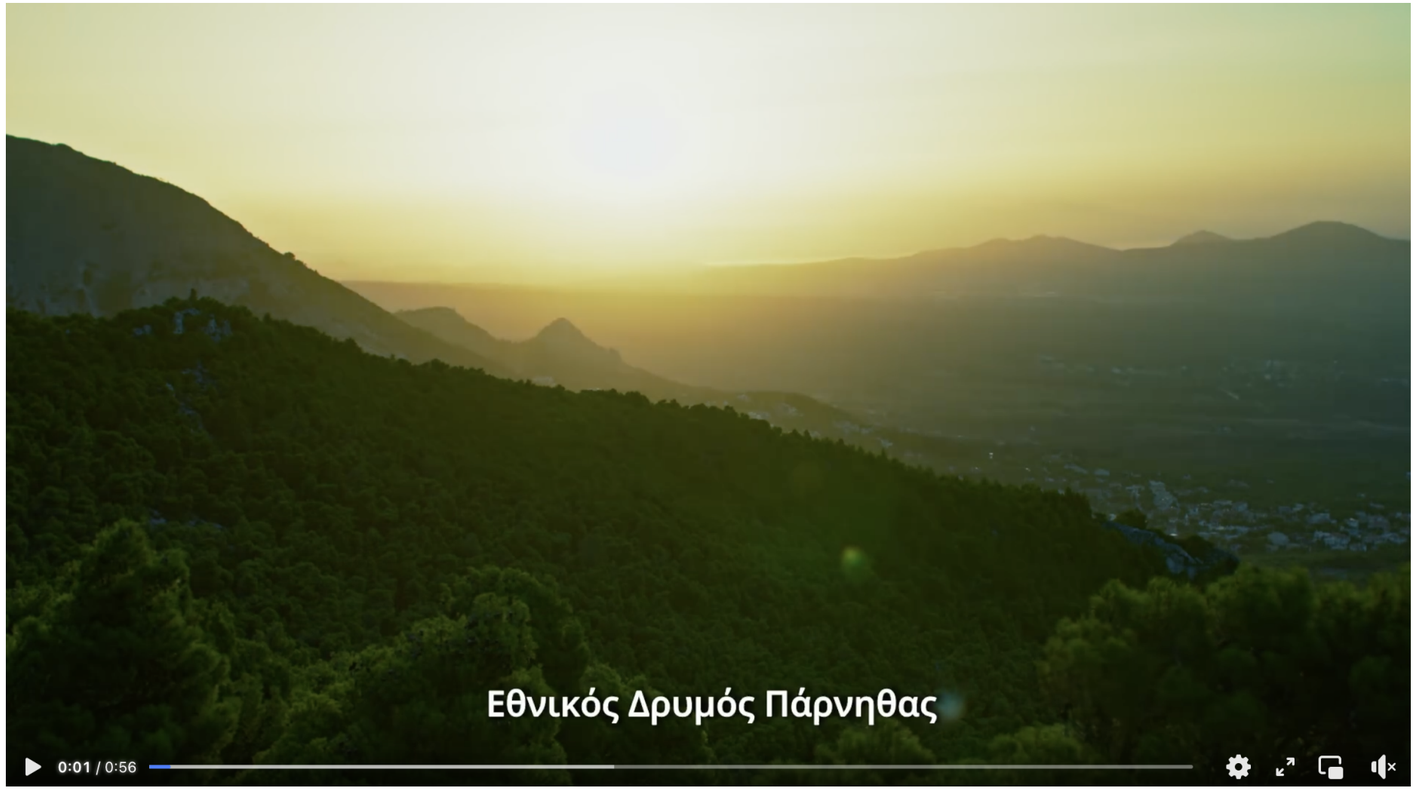

ΟΦΥΠΕΚΑ, Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας: Συνύπαρξη λύκου και ανθρώπου, βίντεο, Facebook.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

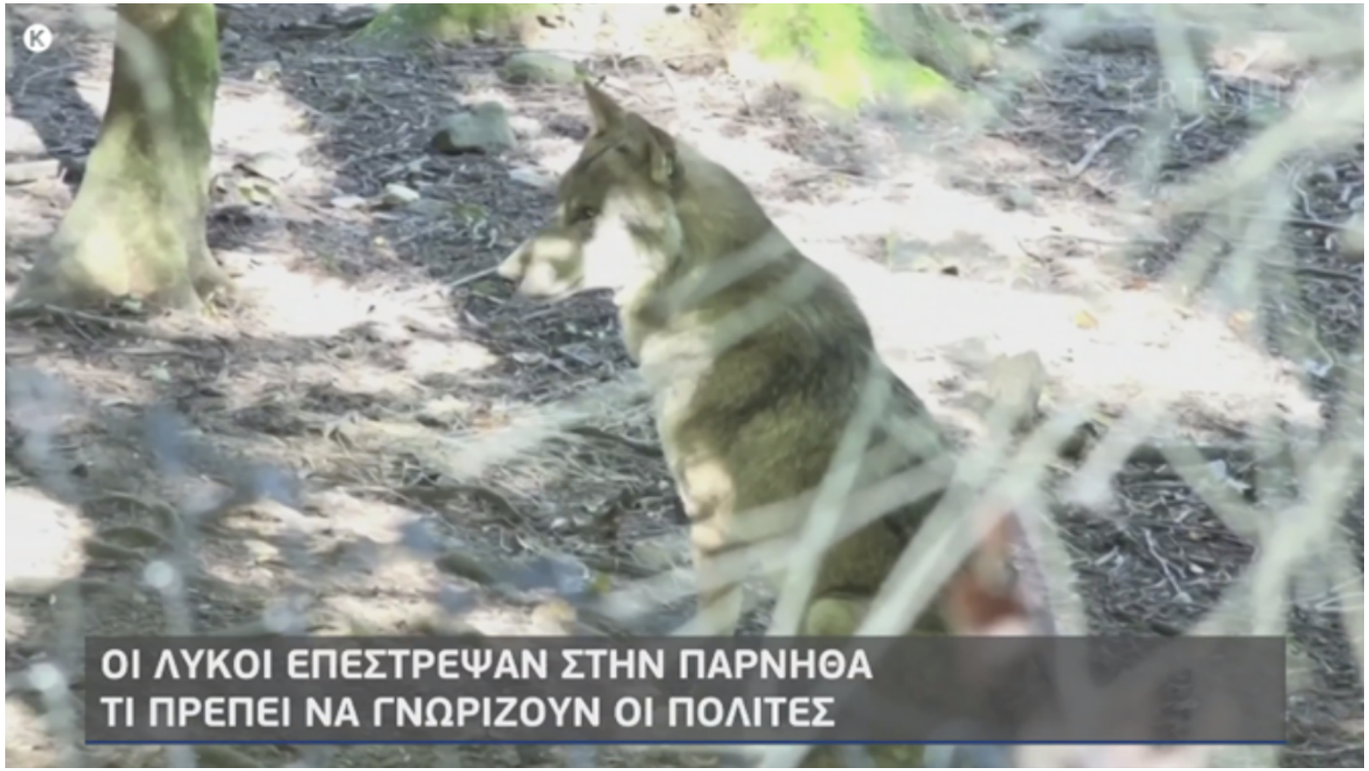

ΕΡΤ News:Περιβάλλον (2023). Η επανεμφάνιση λύκων στην Αττική. Η συνύπαρξη με τον άνθρωπο. Οδηγίες προς πολίτες για αποφυγή προσέγγισής τους σε κατοικημένες περιοχές, βίντεο, (sec: 02:47 – 09:26) ERTFLIX.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

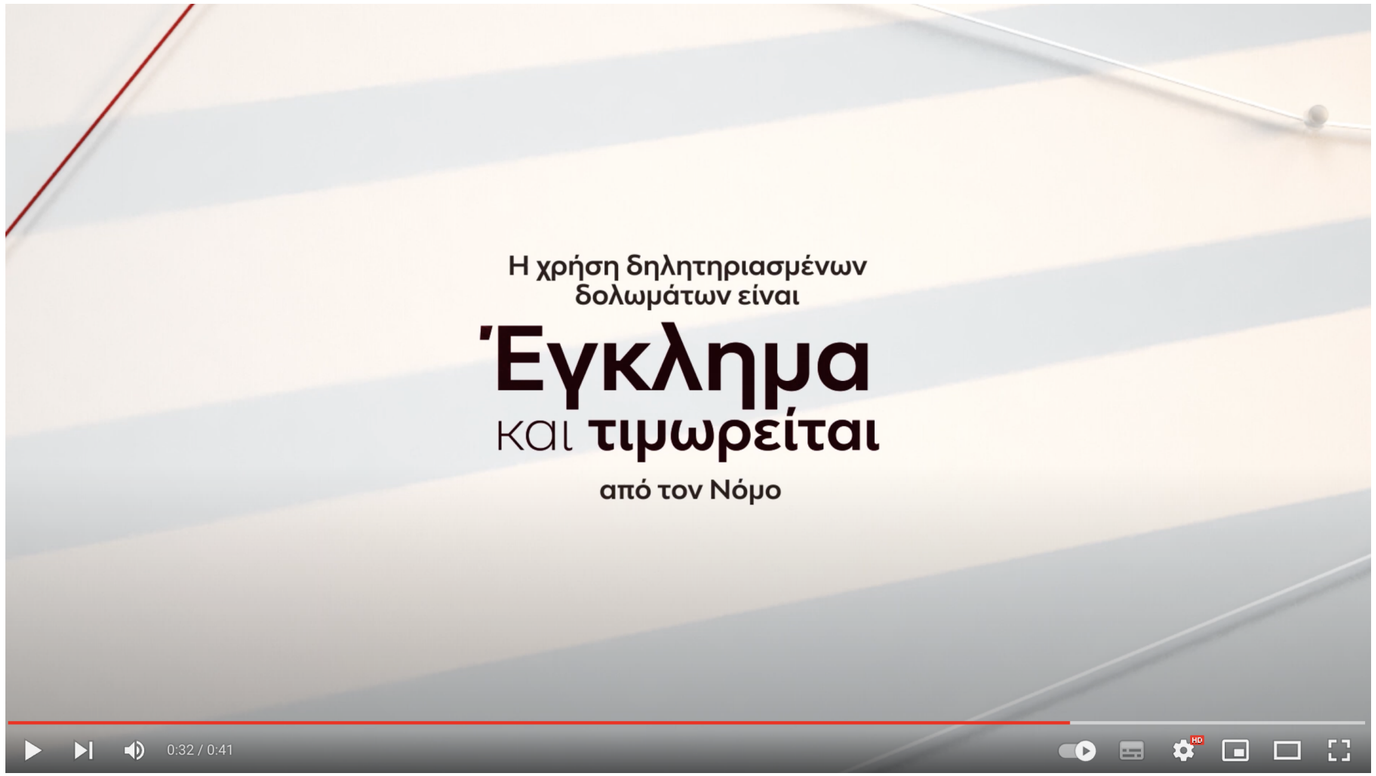

ΟΦΥΠΕΚΑ, Η χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων είναι έγκλημα κατά συρροή – TV spot.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

ΟΦΥΠΕΚΑ, Δηλητηριασμένα δολώματα, βίντεο.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

Παράλληλα, ο ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ δραστηριοποιείται από το 1998 για τη διατήρηση του λύκου σε όλη την Ελλάδα. Οι δράσεις στοχεύουν στη μελέτη και διατήρηση του είδους καθώς και στη βελτίωση της σχέσης του με τον άνθρωπο. Πιο συγκεκριμένα, οι δράσεις αφορούν σε:

- Συγκέντρωση επιστημονικών δεδομένων για την κατανομή και τον πληθυσμό του λύκου στην Ελλάδα.
- Προληπτικά μέτρα για την προστασία του κτηνοτροφικού κεφαλαίου με τη λειτουργία του Κέντρου Ελληνικού Ποιμενικού, στο οποίο εκτρέφονται και παραχωρούνται δωρεάν κουτάβια ελληνικών ποιμενικών σε επαγγελματίες κτηνοτρόφους.
- Κτηνιατρική περίθαλψη και επανένταξη τραυματισμένων ή ορφανών λύκων.
- Ευαισθητοποίηση του κοινού με δράσεις ενημέρωσης και εκπαίδευσης.
- Λειτουργία Κέντρου Ενημέρωσης και του Κέντρου Προστασίας Λύκου, στο οποίο φιλοξενούνται πρώην αιχμάλωτοι λύκοι από την Ελλάδα και το εξωτερικό.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Περίθαλψη τραυματισμένου λύκου στο Κτηνιατρείο Άγριων Ζώων του ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ, βίντεο, Facebook.

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Επανένταξη 3 ορφανών αρκούδων και 1 λύκου με τη βοήθεια παιδιών, βίντεο.

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Ο Σκαρ, ο Σίμπα και η Λίνα (2 ορφανά λυκάκια και 1 τσακαλάκι), βίντεο.

ΕΡΤ, Οι λύκοι του Αρκτούρου και όσα θέλετε να ξέρετε γι' αυτούς | 12/12/2020 |, βίντεο.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Θέματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου

Περισσότερες πληροφορίες για τη θεματική ενότητα:

LIFE Wild Wolf, σελίδα Facebook.

ΟΦΥΠΕΚΑ, Δράσεις διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, ειδών και οικοτόπων στην περιοχή ευθύνης του τέως Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας.

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Ποιος αμολάει τα άγρια ζώα; Ένας μύθος επικίνδυνος για τη φύση και τον άνθρωπο, άρθρο.

Καλλιστώ, Περί «υπερπληθυσμού» λύκων και άλλων δαιμονίων, Δελτίο Τύπου.

WWF Πάρνηθα 2007–2017: Το μέλλον της Πάρνηθας, άρθρο.

WWF, Δάση και δασικές πυρκαγιές με έμφαση στην περίπτωση της Πάρνηθας, Πρόγραμμα Περιβαλοντικής Εκπαίδευσης.

Lifo, Περιβάλλον / «Καλλιστώ»: Τι κάνουμε αν συναντήσουμε λύκους – Οδηγίες προς τους πολίτες.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα: **Η αγέλη και η κοινωνική οργάνωση του λύκου**

Σε όλα τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη το κύριο χαρακτηριστικό του λύκου είναι ο υψηλός βαθμός κοινωνικής οργάνωσής τους, που βασίζεται σε αυστηρή και καθορισμένη κοινωνική ιεραρχία.

- Η συνεργασία ανάμεσα στα μέλη της αγέλης -**στην ουσία πρόκειται για μέλη μιας οικογένειας**- είναι απαραίτητη για την επιβίωση, γι' αυτό και οι ρόλοι είναι σαφώς καθορισμένοι.
- Ο αριθμός των ατόμων της αγέλης καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη συνολική διαθεσιμότητα τροφής και το μέγεθος των θηραμάτων.
- Οι αγέλες που σχηματίζουν οι λύκοι στην Ελλάδα περιλαμβάνουν συνήθως 6 με 7 μέλη.
- Σε κάθε αγέλη υπάρχει ένα κυρίαρχο αρσενικό (Άλφα αρσενικό), που μαζί με ένα θηλυκό άτομο (Άλφα θηλυκό) δημιουργούν το κυρίαρχο ζεύγος της αγέλης.
- Το κυρίαρχο ζεύγος αποτελεί τον πυρήνα της αγέλης και μπορεί να παραμείνει ενωμένο εφ' όρου ζωής, εκτός κι αν κάποιο άλλο πιο δυνατό αρσενικό νικήσει το κυρίαρχο αρσενικό ή κάποιο από τα ζώα πεθάνει.

Σκηνή 4η:

Θεματική ενότητα:
Η αγέλη και η κοινωνική οργάνωση του λύκου

- Ο ενδοειδής ανταγωνισμός μεταξύ ατόμων της ίδιας αγέλης (για τροφή κ.λπ.) αλλά και η ανάγκη για αναπαραγωγή οδηγεί σταδιακά τους απογόνους ενός αναπαραγωγικού ζευγαριού μιας αγέλης στο να εγκαταλείψουν την περιοχή, στην οποία γεννήθηκαν (λύκοι διασποράς).

- Κατά τη διασπορά και αναλόγως της ηλικίας και της κατάστασης της υγείας του, ένας λύκος διασποράς είναι απολύτως ικανός να καλύψει καθημερινώς τεράστιες αποστάσεις σε αναζήτηση κενής περιοχής για δημιουργία επικράτειας, σε αναζήτηση συντρόφου ή ακόμη και σε εύρεση νέας αγέλης, στην οποία θα προσπαθήσει να ενταχθεί.

- Παρ' όλα αυτά, έχει παρατηρηθεί πως ένα ποσοστό λύκων διασποράς είτε αποτυγχάνουν να ενσωματωθούν σε κάποια αγέλη είτε αδυνατούν να δημιουργήσουν δική τους αγέλη και, ως αποτέλεσμα, περιπλανούνται διακριτικά μεταξύ των επικρατειών άλλων αγελών. Αυτοί είναι οι λεγόμενοι **μοναχόλυκοι**.

Σκηνή 4η:

Δραστηριότητα *Οικογενειακό δέντρο. Αυτή είναι η οικογένειά μου, η αγέλη μας.*

Το 2ο μέρος της βιντεοπαρουσίασης ολοκληρώνεται με μια δραστηριότητα (συμπληρωματικά βλ. φύλλο δραστηριότητας για εκτύπωση), η οποία αναφέρεται στην ιεραρχική σχέση της αγέλης, τις οικογενειακές σχέσεις των λύκων μεταξύ της αγέλης και την κοινωνική τους ζωή.

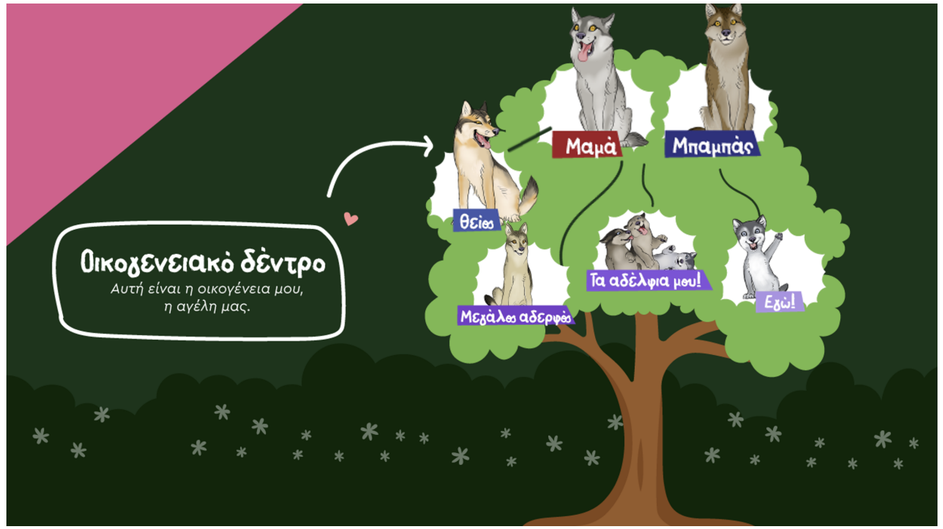

Διαδικασία:

- Παρουσιάζεται αρχικά το σχήμα του δέντρου. Είναι σημαντικό, αν τα παιδιά έχουν ήδη εργαστεί πάνω σε δραστηριότητα οικογενειακού δέντρου, να μπορέσουν να το συσχετίσουν. Αν όχι, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να εξηγήσει το σχήμα, εκκινώντας από τη θέση του εαυτού μας (εν προκειμένω το λυκάκι) και να συνεχίσει να αναλύει τις διακλαδώσεις με τα μέλη της οικογένειας/ αγέλης.
- Τα παιδιά μπορούν να περιγράψουν τον ρόλο των λύκων και τις σχέσεις μεταξύ τους, όπως η μαμά και ο μπαμπάς που φροντίζουν για τα παιδιά, τα αδελφάκια που μπορεί να παίζουν μαζί, ο μεγάλος αδελφός που μπορεί να προσέχει τα μικρά κ.λπ.
- Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να επεκτείνει τη δραστηριότητα αναπτύσσοντας το οικογενειακό δέντρο των παιδιών και να συγκρίνουν τις οικογενειακές σχέσεις μεταξύ μιας αγέλης λύκων και μιας οικογένειας ανθρώπων (βλ. φύλλο προτεινόμενης δραστηριότητας επέκτασης).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

Ελληνόγλωσση

Αμοργιανιώτης, Γ. Η φυσική αναγέννηση των δασών του Εθνικού Δρυμου Πάρνηθας μετά από τις πυρκαγιές των τελευταίων 82 ετών (1913 έως και το 1998), Δασαρχείο Πάρνηθας.

Απλαδά Ε., Γεωργιάδης Ν., Δεδάκη Μ., Κουταβά Ν., Λατσούδης Π., Μαραγκού Π., Σβορώνου Ε., Συμβουλίδου Μ., Τζηρίτης Η., & Χριστόπουλος Χ. (2007). «Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης για τις Προστατευόμενες Περιοχές, το Παράδειγμα της Πάρνηθας». WWF Ελλάς, Αθήνα.

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ (2003). *Ζώα που κινδευνεύουν: Λύκος*. Επιμ. Βάσω Πετρίδου, Εικονογρ. Γιώργος Υφαντής. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ.

ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, ο λύκος.

Βικιπαίδεια, Δασικές πυρκαγιές στην Ελλάδα το 2021.

Γιαννικοπούλου, Α. Αγγελική (2001). «Λύκε, λύκε είσαι εδώ; Το στερεότυπο του λύκου σε ιστορίες για μικρά παιδιά» στο *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση*, Α' τόμος. Αθήνα: ΤΥΠΩΘΗΤΩ- ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ, 129–138.

Ηλιόπουλος, Γιώργος (2008). *Λύκος. Βιολογία-Οικολογία-Ελλάδα-Κόσμος. Θεσσαλονίκη:* Καλλιστώ.

Ηλιόπουλος, Γιώργος (2010). *Επιλογή περιοχών επικράτειας από κοινωνικές ομάδες λύκων (Canis lupus) στην κεντρική Ελλάδα: επιλογή βιοτόπου, ημερήσιες μετακινήσεις και επίδραση στο κτηνοτροφικό κεφάλαιο.* Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Θετικών Επιστημών. Τμήμα Βιολογίας.

Ηλιόπουλος Γιώργος (2018). *Η κατάσταση διατήρησης του λύκου στην Ελλάδα, ζητήματα σύγκρουσης και τρόποι αντιμετώπισης (Τεχνική αναφορά)*, σ.79. Καλλιστώ Π.Ο.

Καλαϊτζή, Χριστίνα (2018). *Σύγχρονη Εικονογραφημένη Μικροαφήγηση: Διδακτική Αξιοποίηση μέσω Φιλαναγνωσίας και Δημιουργικής Γραφής στην Προσχολική Εκπαίδευση*. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Παιδαγωγική Σχολή: Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης.

Καλλιστώ, *ΔΡΑΣΕΙΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΓΡΙΑΣ ΖΩΗΣ: λύκος*.

Καπλάνογλου, Μαριάνθη (2011). «*Ο κόσμος των ζώων και η ζωολογία των ελληνικών μαγικών παραμυθιών*» στο συλλογικό έργο *Περί ζώων: Με λογική και συναίσθημα*. Επιμ. Λυδάκη, Α. Άννα & Γιάννης, Ν. Μπασκόζος. Αθήνα: Ψυχογιός.

LIFE Wild Wolf, σελίδα Facebook.

Μπούσμπουρας, Δημήτρης (4 Αυγούστου 2021). «Τα βασικά αίτια των πυρκαγιών στην Ελλάδα και οι ριζικές λύσεις». *huffingtonpost.gr*.

Πεντέρη, Ε., Χλαπάνα, Ε., Μέλλιου, Κ., Φιλιππίδη, Α. & Μαρινάτου, Θ. (2022). *Οδηγός νηπιαγωγού – Υποστηρικτικό υλικό. Πυξίδα: Θεωρητικό και Μεθοδολογικό Πλαίσιο-Πρακτικές Εφαρμογές και Διδακτικοί Σχεδιασμοί. 2η Έκδοση*. Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Πεντέρη, Ε., Χλαπάνα, Ε., Μέλλιου, Κ., Φιλιππίδη, Α., & Μαρινάτου, Θ. (2021). *Πρόγραμμα Σπουδών Προσχολικής Εκπαίδευσης Νηπιαγωγείου*. Στο πλαίσιο της Πράξης «Αναβάθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και Δημιουργία Εκπαιδευτικού Υλικού Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» " του ΙΕΠ με MIS 5035542.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

Ελληνόγλωσση

Πεντέρη, Ε., Χλαπάνα, Ε., Μέλλιου, Κ., Φιλιππίδη, Α., & Μαρινάτου, Θ. (2022). *Πρόγραμμα Σπουδών Για την Προσχολική Εκπαίδευση – Διευρυμένη Εκδοχή (2η Έκδοση, 2022 ΙΕΠ)*. Στο πλαίσιο της Πράξης «Αναβάθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και Δημιουργία Εκπαιδευτικού Υλικού Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» του ΙΕΠ με MIS 5035542.

Τριανταφύλλου, Μαρία (2020). *Φυτά και ζώα στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι: Οι σχέσεις τους με τον άνθρωπο.* Διδακτορική Διατριβή. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Σχολή Επιστημών της Αγωγής: Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία.

WWF, *Ο λύκος έξω από τα παραμύθια*.

Φάρλει, Μόουατ (2009). *Λύκοι, σας παρακαλώ μην κλαίτε*. Αθήνα: Εκδόσεις Χατζηνικολή.

ΦΕΚ 687/Β/10-2-2023, *Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση*. Υπουργική Απόφαση 13646/Δ1/2023.

Φερέτι Τζανλούκα & Κλαούντια Φοντανέτο (2008). «Ο λύκος και τα ζώα του βουνού», στη σειρά: *Η ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ*. Εκδόσεις: ΣΚΑΪ.

Ξενόγλωσση

ANIMALIA, GREY WOLF.

Busch, H. Robert (2007). *The Wolf Almanac, New and Revised: A Celebration of Wolves and Their World*. Guilford, Connecticut: The Lyons Press.

Iliopoulos, Y., Youlatos, D. and Sgardelis, S. (2014). "Wolf pack rendezvous site selection in Greece is mainly affected by anthropogenic landscape features", *European Journal of Wildlife Research*, 60(1), pp.23–34.

IUCN Red List, *Grey Wolf, Canis lupus*.

Jesse, Lisa (2000). *Wolves in Western Literature*. University of Tennessee Honors Thesis Projects

Jickling, Bob, Ed. (1995). *A Colloquium on Environment, Ethics, and Education*. Whitehorse, Yukon, Canada.

Kaltenborn, R. Bjørn, Bjerke Tore & Einar Strumse (1998). "Diverging Attitudes Towards Predators: Do Environmental beliefs play a Part?", *Human Ecology Review*, 5(2), 1–9.

Karamanlidis, A. A., Czarnomska, S.D., Kopatz, A., Georgiadis, L., Jedrzejewska, B. (2016) "*Wolf population genetics at the south-eastern edge of their European range*", Mammalian Biology, 81, 506–510.

Karamanlidis, A.A., de Gabriel Hernando, M., Georgiadis, L. & Kusak, J. (2017). "*Activity, movement, home range and habitat use of an adult grey wolf in a Mediterranean landscape of northern Greece*", *Mammalia*, 81(1), pp. 95–99.

Life Wild Wolf, Aiming to balanced long term conservation of wolves, by managing potentially critical situations that arise in human dominated landscapes of Europe.

Mech, L. (1970). *The Wolf, the Ecology and Behaviour of an Endangered Species*. Minneapolis: University of Minnesota Press Inc.

Mech, L. & L. Boitani (2003). *Wolves Behavior, Ecology and Conservation*. London: University of Chicago Press Ltd.

National Geographic, *Gray Wolf Family Activity Guide*, Educator Guide.

Report on the main results of the surveillance under Article 11 for Annex II, IV and V species (Annex B) στο 4η έκθεση: Έντυπα αναφοράς και χάρτες Θηλαστικών.

Vesna Oražem, Iztok Tomaži ˇc, Ivan Kos, Dolores Nagode & Christoph Randler (2019). "Wolves' Conservation through Educational Workshops: Which MethodWorks Best?", *Sustainability*, 1(4), 1124.

Φωτογραφίες – βίντεο 2ης βιντεοπαρουσίασης

Αρχείο ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ

Σύστημα καμερών παρακολούθησης της Ερευνητικής Ομάδας ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ

Αρχείο ΟΦΥΠΕΚΑ

Αρχείο ΟΦΥΠΕΚΑ

Αρχείο ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ

Σύστημα καμερών παρακολούθησης στο Κέντρο Προστασίας Λύκου & Λύγκα του ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ